

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

PSIXOLOGIYADA SHAXS VA UNING TUZILISHI XUSUSIYATLARINI O'RGANUVCHI NAZARIYALAR

Ollaberganova Gulnora Raximovna

Xorazm viloyati Xonqa tumani

35-son maktab psixologi

ollaberganovagulnora85@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxs va uning tuzilishi xususiyatlarini o'rganuvchi nazariyalar har bir insonni o'ziga xosligi nimada ekanligini chuqurroq va kengroq anglashga yordam berishi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: *individ, shaxs, inson, individuallik, rol, shaxs tuzilishi, nazariya, psixologiya, psixolog, temperament, sezgirlik, motivlar, layoqat, mayllar, xarakter, bilim, malaka, ob'ekt, sub'ekt.*

Shaxs atamasi psixologiyaning barcha tarmoqlarida eng ko'p qo'llaniladigan jumlar sirasiga kiradi. Shu sababli ham shaxs muammosi psixologiyada turli nuqtai nazardan keng o'rganilgan. Psixologiya o'rganadigan barcha tarmoqlar aynan shaxs atamasi bilan ifodalanadi. Inson ruhiy olami qonuniyatlari bilan qiziqqan har qanday olim yoki tadqiqotchi ham shaxsning ijtimoiyligi va aynan jamiyat bilan bo'lgan aloqasi masalasini chetlab o'tolmagan. Xatto konstitutsiyamizning uchinchi bo'limi ham "Jamiyat va shaxs" masalalariga bag'ishlanadi [1].

Psixologiya fani odamni jamiyatda, boshqalar bilan munosabatida ongli faoliyat sub'ekti sifatida o'rganib, uni ta'riflashda ko'plab tushunchalardan foydalanadi. Shu jumladan «individ», «shaxs», «individuallik» tushunchalari. Jamiyatda insonlar bilan birgalikda turli faoliyat munosabatlarini amalga oshirishi davomida individ asta-sekinlik bilan shaxsga aylanadi. Shunday ekan, dastlab individ tushunchasining mazmuniga to'xtalish joiz. A.V.Petrovskiy tahriri ostida chiqqan "Umumiy psixologiya" darsligida "Idivid" tushunchasida kishining nasl-nasabi ham mujassamlashgandir. Yangi tug'ilgan chaqaloqni, katta yoshdagi odamni ham, mutafakkirni ham, aqli zaif ovsarni ham, yovvoyilik bosqichidagi qabilaning vakilini ham, madaniyatli mamlakatda yashayotgan yuksak bilimli kishini ham individ deb hisoblash lozim. Individ tushunchasi professor E.G'ozievning "Umumiy psixologiya" darsligida tavsiflanishicha, individ lotincha ajralmas, alohida zot ma'nolarini anglatib, inson zotiga xoslik masalasini belgilab beradi. Shuningdek,

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

katta yoshdagi ruhiy sog'lom odamlar ham, chaqaloq bam, nutqi yo'q oddiy malakalarni o'zlashtira olmaydigan aqli zaiflar ham individlar deb ataladi.

M.G.Davletshin tahriri ostida chiqqan "Psixologiyadan qisqacha izohli lug'atda" individ bo'linmas, ayrim jins, shaxs ma'nolarini anglatib, biologik turga kiruvchi alohida tirik mavjudot sifatida ko'rsatib o'tiladi. Shaxs taraqqiyoti individning ijtimoiylashuvi va tarbiya topishi sharoitlarida amalga oshiriladi [5].

Shaxs tushunchasi esa «yuz», «soxta qiyofa» so'zlaridan kelib chiqadi. Qadimgi rus tilida «soxta qiyofa» so'zi «rol», ya'ni odam boshqalar bilan muloqotda bo'lganida kiyib oladigan biror-bir ijtimoiy niqob ma'nosini anglatuvchi «rol»ni bildiradi. Lotincha persone so'zi ham shu ma'noni anglatadi. Per sonare – niqob ortidan so'zlashish. Qadimgi yunon, keyinchalik esa qadimgi rim teatrlarida aktyor sahnaga u yoki bu – yovuz, laganbardor, payg'ambar, qahramon xarakterlari chizilgan niqobda chiqishgan. Niqobning bo'yoqlari ijtimoiy vazifani bajaruvchi, u yoki bu rolni ijro etayotgan insonning ahloqiy belgilariga ishorat edi. Qadimgi Yunonistonda «shaxs» tushunchasiga mos keluvchi atama ishlab chiqilmagan edi. Chunki uning o'rnini ruh egallagan edi. Arastuning «Jon haqida» asari hozirgi zamon psixologiyasiga yo'l ochib berdi [3].

Sharqda umuman boshqacha holat edi. Induizm va buddizm da shaxs inkor etilib, faqatgina «o'zlik» e'tirozsiz tan olinadi. K.Yungning psixoanaliz nazariyasiga asosan «shaxs» tushunchasi odamning jamiyatdagi ijtimoiy roli bilan bog'liq. Hayoti jarayonida u ijtimoiy talablarga mos ravishda o'zini tutishni o'rganadi. Har bir kasb uchun, masalan, jamiyat a'zosi taqib yuradigan ma'lum niqob xosdir. Shaxs xarakterni tashkil etuvchi bo'lib hisoblanmaydi, lekin u bilan uzviy bog'liq bo'lib, ichki «Men»ning himoyasi sifatida faoliyat yuritadi. Sharqda, shuningdek xitoy va yapon tillarida shaxs tushunchasi odamning yuzi bilan emas, balki butun tanasi bilan bog'lanadi.

Pedagogika, psixologiya va falsafa fanlarida shaxsga o'xshash ko'plab qarama-qarshi ta'riflangan ilmiy tushunchani uchratish amri mahol. Mashhur psixolog V.P.Zinchenko fikriga ko'ra: ««Inson» tushunchasi bilan faqat «shaxs» tushunchasi raqobatlashishi mumkin».

Olim D.B.Elkonin adabiyotlarda shaxsning yigirmaga yaqin ta'rifini ko'rib chiqqandan so'ng inson tushunchasi shaxs emasligini xulosa qildi. E.V.Ilenkovning yozishi bo'yicha, narx tushunchasini tilla tanga yoki qimmatli qog'ozning fizik-kimyoviy tarkibini tadqiq qilish bilan tushuntirish qiyinchilik tug'dirgani kabi, shaxs sir-sinoatini inson miyasi xususiyatlariga tenglashtirib bo'lmaydi. Uning fikricha shaxs miya tuzilishi bilan emas, balki, insonning insonga bo'lgan ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan belgilanadi. Jamiyatda shaxs o'zini «umumiy natijalar»

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

nomini olgan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatlarni yaratishda anglaydi. Aflotun va Spinoza, Betxoven va Napoleon, Tolstoy va Mikelandjelo – bunday, odatiy holatlarni sindiradigan ijtimoiy ahamiyatga molik ishlar mujassam bo'lgan shaxslarni boshqalar bilan adashtirib yuborish mumkin emas. Shaxslar ko'lami, E.A.Ilenkovning odilona fikriga ko'ra, faqat ularnigina emas, boshqalarni ham qiziqtiradigan o'zlarining faoliyatlari ko'lami bilan o'lchanadi [8].

Ko'pgina psixolog olimlar individning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini shaxsning asosiy belgilari, deb hisoblaydilar. A.G.Kovalyevning fikricha, shaxs–bu ijtimoiy munosabatlarnig ham ob'yekti ham sub'yektidir.

Chet el psixologiyasida inson shaxsi sifatida barqaror belgilar majmuasini tashkil etuvchi temperament, sezgirlik, motivlar, layoqatlar, mayllar, turli hayotiy vaziyatlarga moslashayotganida aynan shu insonga xos bo'lgan fikrlar oqimi va hulq-atvorini belgilab beradigan ma'naviyat tushuniladi. J.Godfruaning fikricha, shaxs umumiy holda ham irsiy, ham ijtimoiy-madaniy ta'sirlar bilan belgilanadi. «Shaxs» tushunchasi o'z ichiga tabiiy xossalar, ya'ni jinsi, temperament, xarakteri asosida ijtimoiy muhit, jumladan oila, maktab, mahalla kabi tashqi muhit va faoliyat turlari bo'lgan o'yin, bilish, mehnat qilish bilan faol o'zaro ta'sirlar jarayonida hosil bo'lgan individga xos ijtimoiy sifatlar yig'indisini birlashtiradi. Inson shaxsi, keng tarqalgan tasavvurlarga qarshi o'laroq, 30-yoshga yetgunicha o'zgarmasdan qolmaydi. Misol keltiradigan bo'lsak, Kaliforniya Universitetining bir guruh olimlari 130 mingdan ortiq odamlarning «Katta Beshlik», ya'ni vijdoniylik, murosaga kelish layoqati, nevrotizm va ekstravertlik nomi bilan ma'lum shaxsiy sifatlarini tahlil qilganlar. Bu sifatlar kayfiyatga bog'liq emas, shuning uchun yetarlicha ishonchli tarzda namoyon bo'ladi. Odamlar yosh o'tishi bilan hayotiy ixtiloflarni tezda bartaraf etishga o'rganadilar, xususan, shafqatliroq va mehribonroq bo'lishga intiladilar. Aniqlanishicha, ayollarda, erkaklardan farqli o'laroq, yosh o'tishi bilan nevroz holatlari kamayadi. Ikki jins vakillarida samimiylik bir oz kamayadi. Olimlarning fikriga ko'ra, 20–30 yoshlilarda murakkab vazifalarni bajarishda va tashkilotlar tuzishda ko'mak beradigan vijdoniylikning kuchayishi kuzatiladi. Murosaga kelishga moyillik, aksincha, ko'pchilik holatlarda 30 yoshdan so'ng yorqin namoyon bo'ladi. Shunday qilib, faylasuflar, tarixchilar, pedagoglar va psixologlarda «shaxs» tushunchasining turlicha talqinlari mavjud [8].

Keltirilgan ta'riflardan shuni xulosa qilish mumkinki, muayyan jamiyatda o'z o'rniga ega, maqsadli va ongli faoliyatning biror turi bilan shug'ullanuvchi, kishilar bilan normal til orqali munosabatga kirishib, mustaqil fikrlovchi individga shaxs deb aytiladi. Individ sifatida dunyoga keigan odam ijtimoiy muhit ta'sirida keyinchalik shaxsga aylanadi, shuning uchun bu jarayon ijtimoiy-tarixiy xususiyatga egadir.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

Shaxsning eng muhim xususiyatli jihatlaridan biri - bu uning individualligidir. Individuallik deganda insonning shaxsiy psixologik xususiyatlarining betakror birikmasi tushuniladi. Individuallik kishining o'ziga xosligini, uning boshqa odamlardan farqini aks ettiruvchi psixologik fazilatlar birikmasidir. Individuallik tarkibiga xarakter, temperament, psixik jarayonlar, holatlar, hodisalar, hukmron xususiyatlar yig'indisi, iroda, faoliyat motivlari, dunyoqarashi, iqtidori, har xil shakldagi reaksiyalar, qobiliyatlari va shu kabilar kiradi. Individuallik individning boshqalardan farqlaydigan ijtimoiy xususiyatlari va psixikasining o'ziga xosligi hamda uning qaytarilmasligidir. Zikr etilgan psixologik xususiyatlarning bir xildagi birikmasini o'zida mujassamlashtirgan odam yo'q, inson shaxsi o'z individualligi jihatidan betakrordir [6].

Shaxs asosini uning tuzilishi tashkil etadi, bu esa shaxsning yaxlit hosila sifatida har taraflama nisbiy barqaror aloqa va o'zaro ta'sirga ega bo'lishidan iborat. Psixologlar shaxs tuzilishida turli tarkibiy qismlarni ajratadilar. S.L.Rubinshteyn temperament, xarakter, layoqatlarda; bilimlar, malakalar va ko'nikmalarda; yo'nalganlikda namoyon bo'ladigan individual-tipologik xususiyatlarni ko'rsatib o'tadi. A.G.Kovalev yo'nalganlik, xarakter, imkoniyatlar va mashqlar tizimini ajratadi. M.I.Enikeev temperament, yo'nalganlik, layoqatlar va xarakterni sanab o'tadi. Mashhur psixolog K.K.Platonov yo'nalganlik tarkibini, ijtimoiy tajriba tarkibini, psixologik tarkibni va biologik asoslangan tarkibni ajratib ko'rsatadi.

Shunday bo'lsada, shaxs tuzilishida tarkibiy qismlarni ajratishdagi tafovutlarga qaramay, mualliflar o'z yondoshuvlarida etakchi tarkibiy qism sifatida yo'nalganlikni alohida ajratib ko'rsatadilar. Bu tushuncha turlicha, masalan, S.L.Rubinshteyn fikricha: «o'sish sur'ati tendensiyasi, A.N.Leontev bo'yicha: «ma'no kasb etuvchi motiv», V.N.Myasishev bo'yicha: «dominantlik munosabati», B.G.Ananev bo'yicha: «asosiy hayotiy yo'nalganlik», A.S.Prangishvili bo'yicha esa: «inson mohiyatli kuchlarini dinamik tarzda tashkil etish» sifatida talqin etiladi[4].

Sobiq sovet psixologiyasida bu yo'nalishda qator manbalar keltirilga. Bular qatorida K.K. Platonovning yondoshuvi e'tiborga loyiq. U shaxs tuzilishini quyidagilarga ajratadi:

1. Yo'nalganlik osttuzilishi - fikrlar, dunyoqarash, ehtiyoj, mayllar, istaklar, qiziqishlar, ideallar, e'tiqodlar faoliyati, xulqning ustuvor motivlari kabi shakllarni o'z ichiga oladi va shaxsning axloqiy qiyofasi va munosabatlarini birlashtiradi. Bu osttuzilish tarbiya yo'li bilan shakllanadi.

2. Ijtimoiy tajriba osttuzilishi- ta'lim olishda shaxsiy tajriba vositasida orttirib bo'lingan, lekin shaxsning biologik va hatto, irsiy belgilangan xossalarning sezilarli ta'siri ostidagi bilimlar, malakalar, ko'nikmalar va odatlarni birlashtiradi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

3. Psixologik aks ettirish shakllari osttuzilishi – ijtimoiy turmush jarayonida shakllanuvchi bilish jarayonlarining individual xususiyatlari.

4. Biologik shartlanganlik osttuzilishi–miya morfologik va fiziologik xususiyatlariga muayyan darajada bog'liq bo'lgan patologik o'zgarishlarni, shaxsning yosh, jins xususiyatlarini va uning tipologik holatlarini birlashtiradi.

S.L.Rubinshteyn bo'yicha shaxs tuzilishi quyidagi ko'rinishga ega.

1. Yo'nalغانlik – ehtiyojlar, qiziqishlar, idealar, e'tiqodlar faoliyati va xulqning ustuvor motivlari hamda dunyoqarashlarda ifodalanadi.

2. Bilimlar, ko'nikmalar, malakalar – hayot va faoliyat jarayonida egallanadi.

3. Individual tipologik xususiyatlar – temperament, xarakter, qobiliyatlarda aks etadi.

A.S.Kovalyov talqiniga ko'ra shaxs quyidagi tuzilishga ega:

1. Yo'nalغانlik – voqelikka nisbatan inson munosabatini aniqlaydi, unga o'zaro ta'sir etuvchi har xil xususiyatli g'oyaviy va amaliy ustanovkalar, qiziqishlar, ehtiyojlar kiradi.

2. Imkoniyatlar – faoliyatning muvafaqqiyatli amalga oshirishni ta'minlovchi tizim, o'zaro ta'sir etuvchi va o'zaro bog'liq bo'lgan turlicha qobiliyatlar.

3. Xarakter – ijtimoiy muhitda shaxsning xulq-atvor uslubini aniqlaydi. Odamning ruhiy hayoti shakli va mazmuni unda namoyon bo'ladi. Xarakter tizimi irodaviy va ma'naviy sharoitlarga ajraladi.

4. Mashqlar to'plami – hayot va faoliyat, harakat va xulq-atvorni tuzatish (korreksiyalash), o'zini o'zi nazorat qilish, o'zini o'zi boshqarishni ta'minlaydi [5].

Psixologiyada shaxs tuzilishiga oid bir qator nazariyalar mavjud bo'lib, bu nazariyalar inson shaxsini tadqiq qilishga tirli xil nuqtayi nazardan yondashadi va muammoning mohiyatini turlicha yoritadi. Shaxs psixologiyasi bir qator psixolog olimlarning, shu jumladan Zigmund Freyd va Erik Erikson kabi taniqli psixologlar psixologiya nazariyalarining markazidir. Ushbu nazariyalarning ba'zilar shaxsning o'ziga xos sohasi bilan kurashishsa, boshqalari esa shaxsiyatni yanada kengroq tushuntirishga xizmat qiladi. Bular: Biogenetik nazariya, sotsiogenetik nazariyasi, psixogenetik nazariya, psixo-analitik nazariya hamda gumanistik nazariyalar.

Biogenetik yondashuv tarafdorlari shuni ko'rsatadiki, shaxsning biologik taraqqiyoti asosiy omil sifatida qabul qilinib, shaxs uchun javobgardir. Biogenetik nazariyaga ko'ra, shaxs shakllanishining asosida biogenetik determinantlar yotadi, shuningdek, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar ham ularga bog'liq xolda rivojlanadi. Shu bilan bir qatorda va tarbiyaviy munozaralarda shaxsning biologik nazariyalari tabiat bilan yonma-yondir. Irsiyat bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, genetika va shaxs xususiyatlari o'rtasida bog'liqlik mavjud. Ikki

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

tadqiqot ko'pincha qaysi xususiyatlarni genetikaga va ijtimoiy-muhit ta'siriga bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan xususiyatlarga aloqadorligini tekshirish uchun ishlatiladi. Masalan, tadqiqotchilar egizaklarning bir-birlari bilan ajralib turadigan shaxslarga nisbatan farqlari va o'xshashliklarini ko'rib chiqishi mumkin. Eng taniqli biogenetik yo'nalish vakillaridan biri Xans Ayzenk o'z tadqiqotlarida shaxs xususiyatlarini biologik jarayonlar bilan bog'lagan holda tadqiq qilgan. Ayzenk shaxsiyat kortizol stress gormoni ta'sirida ekanligini ta'kidladi. Uning nazariyasiga ko'ra, introvertlarning kortikal qo'zg'alishi yuqori va stimulyatsiyadan qochishadi, ekstrovertlarda esa kortikal qo'zg'alishi va istak stimulyatsiyasi past bo'ladi.

Biogenetik nazariyaga qarama-qarshi nazariya bu sotsiogenetik nazariyadir. Sotsiogenetik yondashuvga ko'ra, shaxsda ro'y beradigan o'zgarishlarni jamiyat tuzilishi va ijtimoiylashuv usullari hamda atrofdagi odamlar bilan o'zaro munosabat vositalari asosida tushuntiriladi. Bu nazariyaga ko'ra, inson biologik tur sifatida dunyoga kelib, hayotdagi ijtimoiy shart-sharoitlarning bevosita ta'siri natijasida shaxsga aylanishi tadqiq qilingan. Ijtimoiy yo'nalishdagi nazariyalardan biri sifatida g'arbda yuzaga kelgan eng muhim yondashuvlardan biri bu rollar nazariyasi bo'lib, unga ko'ra jamiyat o'zining har bir a'zosiga status deb nomlangan xatti-harakatlarning barqaror usullari majmuasi yaratgan bo'lib, bunda inson ijtimoiy muhitda bajarishi shart bo'lgan maxsus rollari orqali jamiyatda namoyon qilayotgan xulq-atvori va boshqalar bilan munosabatida uning qanday shaxs ekanligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Ijtimoiy yo'nalishdagi nazariyalardan biri sifatida AQSHda individual tajriba va shaxs ijtimoiylashuvida bilimlarni o'zlashtirish nazariyasi keng tarqalgan bo'lib, mazkur yondashuv vakillari shaxsning hayoti va atrof muhitdagi voqelikka nisbatan munosabati, ko'nikmalarni egallashi va olgan bilimlarini o'zlashtirishiga ta'sir etuvchi omillarning barqarorligiga bog'liqligini ta'kidlashgan.

Sotsiogenetik nazariya vakillari shaxs taraqqiyotini u yashab turgan ijtimoiy muhitning bevosita ta'siri natijasi deb hisoblaydilar. Sotsiogenetiklar ham biogenetiklar kabi rivojlanayotgan insonning shaxsiy aktivligini oqlamaydilar. Ular insonni atrofdagi ijtimoiy muhitga moslashadigan hamda passiv rol o'ynaydigan mavjudod deb qaraydilar. Ya'ni chet el psixologi K.Markning so'zi bilan aytganda, inson shaxsining mohiyati barcha ijtimoiy munosabatlar yig'indisidan iboratligiga e'tiroz bildirib bo'lmaydi. Shaxs ijtimoiy mavjudod bo'lishi bilan birga, o'zida tabiiy, biologik tuzilish belgilarini saqlab qoladi [34b, 2].

Psixologiyada shaxs shakllanishiga doir nazariyalardan yana biri bu - psixogenetik yo'nalish bo'lib, bu yondashuv biogenetik hamda sotsiogenetik

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

yondashuvlarni kamsitmagan holda, shaxs psixik jaratonlarining rivojlanishini birinchi darajali ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Bu yondashuv vakillarining fikricha, ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi va ijtimoiy taraqqiyotda faol qatnashuvchi odamni shaxs deb atashimiz mumkin. Ammo inson individ sifatida dunyoga keladi va ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shaxsga aylanadi.

L.S.Vigotskiyning fikr bildirishicha, bolaning psixik rivojlanishida hamda o'z-o'zini anglashining taraqqiy etishida nasliy omillarning ham roli mavjuddir, ammo asosiy tamoyil sifatida psixikaning rivojlanishida muayyan hayot tarzining roli ham kattadir. Har bir psixik funksiyalar ba'zi o'rinlarda biologik organizm hayoti bilan birga rivojlanib boradi. L.S.Vigotskiy nazariyasiga ko'ra yuqori funksiyalarga qaraganda elementar funksiyalar ko'proq naslga bog'liq bo'ladi. Yuqori funksiyalarga ixtiyoriy xotira, mantiqiy tafakkur, nutq kirs, elementar funksiyalarga sezish, his qilish kabilar kiradi.

Shunday ekan, shaxs psixikasining rivojlanishida ham biologik, ham ijtimoiy omillarning ta'sirini e'tibotga olish maqsadga muvofikdir [34-35b, 2].

Psixoanalitik nazariyalariga Zigmund Freydning tadqiqotlari katta ta'sir ko'rsatadi va ongosti va bolalik tajribalarining shaxsiyatga ta'sirini ta'kidlaydi. Psixoanalitik nazariyalarga Zigmund Freydning psixoseksual bosqich nazariyasi va Erik Eriksonning psixosotsiyal rivojlanish bosqichlari kiradi. Z.Freyd shaxsiyatning uchta tarkibiy qismi id, ego va superego ekanligini ta'kidlaydi. Id ehtiyojlar va da'vatlar uchun javobgardir, superego esa ideallar va axloqni tartibga soladi. Ego, o'z navbatida, id, superego va haqiqat talablarini mo'tadil qiladi. Z.Freyd bolalarning id energetikasi turli xil erogen zonalarga yo'naltirilgan bir necha bosqichlarda rivojlanishini taklif qildi. Z.Freyd tadqiqotiga ko'ra, Id - ushbu yondashuvda shaxsda o'z ehtiyojlarini qondirish talabi vujudga keladi. Natijada uning qiladigan ishlari faqatgina shu fikr ostida bajariladi. Ego - ushbu yondashuvda real narsalar asosida tashkil topgan bo'lib, u insonga faqat foyda keltiradi. 4-5 yoshdan boshlab bolada nafaqat real, balki ideal narsalar tushunchasi shakllana boshlaydi. Bu narsa esa Super-ego shakllanishiga olib keladi. Bu davrda bola nima qilish kerak ekanligini kattalarga o'rgatishni boshlaydi [567-570 p,7].

E.Erikson shuningdek, shaxsiyat bir necha bosqichlar orqali rivojlanib boradi, har bir bosqichda muayyan qarama-qarshiliklar kelib chiqadi deb hisoblagan. Har qanday bosqichdagi muvaffaqiyat ushbu ziddiyatlarni muvaffaqiyatli yengib chiqishga bog'liq deb ta'kidlaydi.

Gumanistik nazariyalar shaxsni rivojlantirishda iroda erkinligi va individual tajribaning muhimligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv vakillari Karl Rojers va Abraham

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

Masloular ushbu nazariyaga olim sifatida emas, balki inson sifatida yondashganlar. Mazkur nazariya vakillari o'z-o'zini anglash kontseptsiyasini ilgari surib, shaxsiy rivojlanishga tug'ma ehtiyoj va shaxsiy xulq-atvorni rag'batlantirish usullarining ta'sirini o'rganganlar. Karl Rojers fikricha, insonlar mehr-muhabbatli bo'lishlari bilan bir qatorda, mustaqil tarzda shakllana oladilar. Har bir inson o'simlikka qiyoslanib, ya'ni tashqi muhitga qaramasdan o'sib hamda rivojlana oladi. K.Rojers insonning rivojlanishi va shakllanishiga 3 narsa, ya'ni bular, samimiylik, qayg'ura olish va g'amho'rlik ta'sir qiladi deb fikr bildiradi [590 p, 7].

Shaxs muammosini keng ko'lamda ko'pgina mutahassislar o'rganganlar. Har bittasi o'ziga xos ta'rif bergan. Shaxs xususiyatlarimiz bizni kimligimizni anglatadi. Shuning uchun u ilmda ham, kundalik hayotda ham qiziqli va kerakli manba bo'lganligi ajablanarli emas. Psixologlar tomonidan ilgari surilgan shaxs xususiyatining turli xil nazariyalari har bir insonni o'ziga xosligi nimada ekanligini chuqurroq va kengroq anglashga yordam beradi.

Demak, shaxs va uning tuzilishi xususiyatlarini o'rganuvchi nazariyalar haqida ko'proq bilib, tadqiqotchilar shaxs psixologiyasini qanday yoritganligini yaxshiroq tushunib, kelajakda tadqiqotlarni olib borishda psixologiya fanidagi shaxs tuzilish xususiyatlarini o'rganuvchi nazariyalarga murojaat qilish maqsadga muvofiqdir. Chunki shaxsning alohida xususiyatlarini tahlil qilsak, ularning o'ziga xos jihatini yoritib bera olmaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLARI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutyasi. T. O'zbekiston 2017 yil.
2. Islomova. N, Abdullayeva. D. Ijtimoiy psixologiya.- o'quv qo'llanma/- T.:- 2013. 168b.
3. Petrovskiy. A. V. .Umumiy psixologiya T.1992, 97-134 b.
4. Safayev. N.G, N.A. Murashirova, N.G. Odilova, Sh.D. Turabekova, Sh.K. Karimova. - Umumiy psixologiya. Darslik /-T.:- 2015 yil. 412 b.
5. Xaydarov. F.I, Xalilova. N.I. "Umumiy psixologiya" T.2019. 359b.
6. G'oziyev E. G' Umumiy psixologiya 1- kitob T-2002 y. 564 b.
7. David. G. Mayers. Psychology. 2010 by Worth Publishers, 590 p.
8. <https://reja.tdpu.uz>